

Berki Feriz

Szent Jakab, az Úr testvérének Isteni Liturgiája

Mind a három szinoptikus evangéliumban megtalálható az eucharisztia szerez-
tetésének története, és Pál apostol is utal

*Berki Feriz protoierej a Magyar Orthodox Egyház
esperes-adminisztrátora.*

rá az első korinthusi levelében. Az alapítási igéket („Vegyétek, egyétek...”, „Igyatok ebből mindnyájan...”) Lukács és Pál bővebben idézi, hozzátéve: „Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre” (Lk 22,19; 1Kor 11,24–25). Eszerint Jézus az Utolsó Vacsorán szerzett eucharisziát nem egyszeri, meg nem ismételt szent cselekménynek szánta, hanem olyannak, amelynek az Ő egyházában állandóan ismétlődnie kell, Pál szavai szerint: „mert valahányszor eszitek e kenyeret és isszátok e poharat, az Úrnak halálát hirdessétek, amíg eljön” (1Kor 11,26). Így azután az Apostolok Cselekedeteinek tanúsága szerint már a Pünkösdkor alakult első, jeruzsálemi keresztény gyülekezet tagjai „kitartóan részt vettek az apostoli tanításban, a közösségben, a kenyér megtörésében és az imádkozásban” (ApCs 2,42). A kenyér megtörését pedig kezdetben házanként végezték (ApCs 2,46).

A fokozatosan szerveződő Egyházban idővel az eucharisztia is szervezet-
tebb formát kezdett ölteni, valóságos szertartássá vált. Egyre bővebb, teológiai-
ilag és irodalmilag ihletett textusok foglalták szinte keretbe, úgyhogy
mind kevésbé emlékeztetett már az eredeti zsidó széder-est családi szertartá-
sára, amelyből a kenyér megtörése és a pohár megáldása származott. Érthető
viszont, hogy a keresztény eucharisztia szertartásának, a liturgiának az ala-
kulása, fejlődése szerte a Római Birodalomban nem lett teljesen egyforma,
hanem különböző tényezők befolyásolták. Ezek közül kiemelhetjük a helyen-
ként változó nyelvi, kulturális, hagyományi adottságokat, valamint a külön-
böző eretnkségek elleni védekezésből eredő szempontokat. Ezekre termé-
szetesen nem térhetünk ki részletesebben, csupán vázlatosan soroljuk fel az
így létrejött különböző ókeresztény liturgia-típusokat.

Keleten a liturgia három fő típusa alakult ki: az alexandriai, az antióchiái
és a bizánci. Ezekben belül megtalálható a mintegy tucatnyi orthodox, anti-
chalkedóni és nesztoriánus liturgia, amelyek nagy többségükben jelenleg is
használatosak. Nyugaton is többféle liturgia-típus jött létre, amelyeknek
többsége feledésbe merült: az afrikai, a római, a hispániai (mozarab), az
észak-itáliai (ambrozián), a dél-itáliai (beneventán), a gallikán és a kelta litur-
gia.

Általánosan elfogadott orthodox teológiai vélemény szerint a legrégebb
az a keleti liturgia, amely Szent Jakab, az Úr testvérének neve alatt maradt
fenn, akiről több helyen történik említés az Újszövetségben. Ez a palesztinai
eredetű liturgia a IV. századtól elterjedt az egész Antióchiái Patriarchátus-
ban, s a 451. évi chalkedóni IV. egyetemes zsinat után nemcsak az orthodox,
hanem a monofizita jellegű antichalkedóni egyházak is megőrizték.

Szent Jakab liturgiája, ahogyan a legrégebb kéziratokban ránkmaradt, tel-
jes egészében nem lehetett az ő műve, máskülönben – miként Jakab levele –
bekerült volna az újszövetségi kánonba. Valószínű egyébként, hogy a Jakab

által összeállított vázaltszerű szertartásból fokozatosan bővülő liturgia textusát csak a IV. század végén rögzítették végleges írásos formába, amire utalásokat találunk Proklosz konstantinápolyi patriarcha (434–436) egyik művében. Ezen mit sem változtatnak a bizánci liturgiából átvett egyes későbbi betoldások, mint például: az „Istennek egyszülött Fia és Igéje” kezdetű ének, a Triszágion, a Nagy Bemenet, a Hitvallás stb.

Nagy Szent Vazul és Aranyszájú Szent János liturgiájának megjelenéséig – vagyis a IV. század második feléig – ez volt Keleten – különösen az Antiochiai Patriarchátusban – a legelterjedtebb liturgia, amely például a grúz egyházban egészen a VIII. századig megtartotta kizárólagosságát is. Idővel azonban még Palesztinában is fokozatosan átengedte a helyét az említett két bizánci eucharisztiai istentiszteletnek, úgyhogy a XII. századtól Jeruzsálemben is évente csak egyszer, Szent Jakab ünnepén, október 23-án mutatták és mutatják be. Viszont a XX. század elejétől az Orthodox Egyház újból felfedezte Szent Jakab liturgiájának archaikus szépségét, s először a görögországi, majd több más helyi orthodox egyházban is újra kezdték végezni Szent Jakab napján, 1960-tól – magyar fordításban – a budapesti Nagyboldogasszony orthodox templomban is.

Mint tudjuk, valamennyi keleti és nyugati liturgia-típus szerkezete alapjában véve hasonló. Ugyanez vonatkozik tehát a Jakab-liturgiára is, amelynek szerkezetét és külön sajátosságait szándékozunk az alábbiakban ismertetni, idézve néhány részletet a liturgia helyenként meghatóan szép szövegéből.

Szent Jakab liturgiájának legszembeütőbb sajátosságai közé tartoznak a következők: Hiányzik a többi liturgia előkészületének (*proszkomidia*) ceremoniális része. A liturgia megkezdése előtt a pap egyszerűen kivágja az áldozati kenyérből (*proszfora*), és a diszkoszra (*patena*) helyezi a konsekrációra szánt részt (*amnosz*), majd bort és vizet önt a kehelybe, de a proszkomidia teljes szövege elmarad. Úgyszintén mellőzi az áldozati kenyér többi részecskéinek a kivágását és a velük kapcsolatos megemlékezéseket. Magában a liturgiában a diakonus, illetve annak híján a papok a könyörgésekre való felhívásokat (*ekténiák*) nem kelet, hanem nyugat, vagyis a hívek felé fordulva mondják. Az igehirdetést a pap vagy a főpap a templom közepén, és nem állva, hanem – őskeresztény szokás szerint – ülve mondja el. A főpap és a papok az őket megkülönböztető jeleket – főpapi *enkolpiont* (*medalion*) illetve mellkeresztet – nem viselik. (Megjegyzendő az is, hogy ennek a liturgiának a menete annyira terjedelmes és bonyolult, hogy bemutatásához legalább egy papra és egy diakonusra vagy két papra van szükség).

A liturgiát a pap egy csöndes fohászkodással és három, fennhangon mondott dicsőítéssel, illetve könyörgéssel kezdi. Idézzük az első, dicsőítő imádságot.

„Dicsőség az Atyának és Fiúnak és Szent Léleknek, a Háromságban egységes és oszthatatlanul megoszló Istenség háromságos és egységes Világosságának. Mert Háromság a mindenható Isten, akinek dicsőségét beszélük az eget és uralmát a föld, és hatalmát a tenger, és minden érzelék-

hető és felfogható teremtés az ő nagyságát hirdeti mindenkor. Mert Őt illeti minden dicsőség, tisztelet, hatalom, nagyság és magasztosság, most és mindenkor és mindörökkön örökké."

Közvetlenül a harmadik fohász után, az „Istennek egyszülött Fia és Igéje...” éneklése alatt következik a szentírási szemelvényeket tartalmazó három könyv (Ószövetség, Evangélium és Apostol) kivitele és a templomhajó közepén álló három állványra való elhelyezése. Az így elvégzett Kis Bemenet után a papság visszatér az oltárba, majd rövid ekténia után elhangzik a másik két liturgiából ismert Triszágion („Szent Isten, Szent Hatalmas, Szent Halhatatlan, irgalmazz nekiünk”), és a papság visszatér a templomhajóba a szentírási szemelvények felolvasása végett. Ezek sorrendje: az ószövetségi, az evangéliumi, s végül az apostoli olvasmány (lecke). Az olvasmányok után mondja el a főpap illetve a pap – ülve – a prédikációt.

Miután a papok visszatérnek az oltárba, újabb két ekténia következik, majd – a Kerub-ének helyett – a „Hallgasson most minden halandó test...” kezdetű ének alatt a Nagy Bemenet a diszkosszal és a kehellyel, amikor is a papság átviszi ezeket az előkészületi asztalról a templomhajón és a középső, ún. királyi ajtón át az oltárasztalra. A Nagy Bemenetkor szokásos megemlékezések elmaradnak, csupán az „Óh Isten, mi Istenünk, aki leküldötted a Mennyei Kenyeret...” kezdetű, és a proskomidiából ismert imát mondja el a pap az oltári ajtó előtt, kelet felé fordulva.

Közvetlenül a Nagy Bemenet után hangzik el a nikea-konstantinápolyi hitvallás. Áldás után, a „Szeretlek, Uram, én erősségem...” kezdetű ének alatt a papok békecsókot váltanak, a szokástól eltérően nem egymás vállát, hanem arcát csókolva meg. (A békecsók tehát ebben a liturgiában a Hitvallás után történik.)

Megfelelő fohászok után az egész papság elénekli a „Dicsérjétek az Urat énevelem...” kezdetű éneket, mire a nép „A Szent Lélek száll le rád...” énekkel válaszol, majd a diakonus újabb, hosszú ekténiát mond, amelyből idézzünk néhány jellegzetes, a másik két liturgiában nem található részletet:

„Azokért, akik Isten szent egyházaiban gyümölcsöket hoznak és jót cselekesznek, és akik megemlékeznek a szegényekről, özvegyekről és árvákról, jövevényekről és ínségben levőkről, és azokért, akik meghagyták nekiünk, hogy megemlékezzünk róluk imádságainkban, könyörögjünk az Úrhoz.”

„Az öregekért az erőtlenekért, betegekért, fáradozókért, a tisztátalan szellemektől gyötörtékért, és azoknak Istentől való gyors felgyógyulásáért és üdvözüléséért könyörögjünk az Úrhoz.”

„Azokért, akik szüzességben, tisztaságban, önmegtartóztatásban és tisztes házasságban élnek, és a hegyekben, barlangokban és a föld odúiban küzdő szentéletű atyáinkért és testvéreinkért könyörögjünk az Úrhoz.”

„A hajózó, útonlevő, idegenbe szakadt keresztényekért, és a fogságban, száműzetésben, börtönökben és nyomorúságos szolgaságban levő testvéreinkért, s azok mindegyikének békességes és örömmel való hazatéréséért könyörögjünk az Úrhoz.”

„Minden szorongatott és meggyötört keresztény lélekért, mely áhítja Istennek irgalmát és segédelmét, az eltévelyedettek megtéréséért, a betegek egészségéért, a foglyok szabadulásáért, és az eddig elhúnyt atyáink és testvéreink nyugodalmáért könyörögjünk az Úrhoz.”

„Bűneink elengedéséért és vétkeink bocsánatáért, a minden bánattól, haragtól, veszedelemtől, szükségétől és a pogányok támadásától való szabaddulásunkért könyörögjünk az Úrhoz.”

„Szentséges, tisztaságos, fölöttébb dicsőséges és áldott Nagyasszonyunkról, Istennek Szülőjéről és Örökszűz Máriáról, a szent, boldog és dicsőséges próféta, előhírnök és keresztelő Jánosról, István első diakonusról és első vértanúról, Mózes, Áron, Illés, Elisszeus, Sámuel, Dávid és Dániel prófétákról és minden szentekről emlékezzünk meg, hogy az ő imáik és közbenjárásaik által mindannyian irgalmat nyerjünk.”

„És az előttiünk fekvő drága és mennyei, kimondhatatlan, tisztaságos, dicsőséges, félelmetes, rettenetes, isteni Adományokért, és az itt álló és azokat bemutató, tiszteletreméltó atyáinkért a mi Urunkhoz Istenünkhöz esedezzünk.”

Ezalatt a papság csöndesen olvassa az anaforát (felajánlást) előkészítő imát, amelyből szintén érdemes idézni egy különösen szép részletet:

„Istenünk, aki nagy és kimondhatatlan emberszeretetedben elküldötted a világba a Te egyszülött Fiadat, hogy visszavezesse az eltévedt bárányt, ne fordulj el tőlünk, bűnösöktől, midőn bemutatjuk Néked ezt a félelmetes és vértelen Áldozatot, mert nem a mi igazságunkban bízunk, hanem a Te jóságos irgalmadban, amellyel fenntartod nemzetségünket. Most is esedezzünk és kérjük a Te jóságodat, hogy ne legyen ez az üdvösségünkre szerzett misztérium a Te népednek kárhozatára, hanem a bűnök eltörlésére, a lelkek és testek megújulására, és tetszésre Néked, az Istennek és Atyáknak.”

Áldás és a szívünk fölemelésére való felszólítás után hangzik el a Szeráfok éneke („Szent, Szent, Szent az Úr Szavaoth...”) s ezzel kezdetét veszi az anafora (felajánlás).

Talán a legsajátosabb különbség a Jakab-liturgia és a másik kettő között az anaforában fedezhető fel. Ugyanis a Jakab-liturgia anaforájában a pap nem egyszer, hanem négyszer is megáldja a felajánlásra kerülő kenyeret és bort: először a Szeráfok éneke alatt csöndesen mondott *anamnézis* (visszaemlékezés) közben, tehát még az alapítási igék elhangzása előtt; másodsor az alapítási ige hangos idézésekor; harmadszor az *epiklézis* (a Szent Lélek hívása) alatt; és negyedszer az epiklézis – s egyben az anafora – befejezése után.

Sajátossága a Jakab-liturgia anaforájának továbbá, hogy az alapítási igéket követő csöndes ima és az epiklézis között a papság ezt énekli háromszor, a csöndes ima befejezéseként: „Mert a Te néped és Egyházad esedezik Hozzád”, mire a nép mindannyiszor ezzel az énekkel válaszol: „Irgalmazz nekünk, Urunk Istenünk, mindenható Atyánk”.

Ósrégi szépsége és pneumatológiai tartalma miatt érdemes idézni a másik két liturgiáétól eltérő és hosszabb epiklézist:

„Irgalmazz nekünk, mindenható Isten; irgalmazz nekünk, Isten, mi üdvözítőnk; irgalmazz nekünk, Isten, a Te nagy irgalmasságod szerint, és bocsásd le ránk és ezekre az előttiünk fekvő Szent Adományokra a Te Szentséges Lelkedet, Urunkat és Éltetőnket, aki Veled, az Istennel és Atyával és a Te egyszülött Fiaddal együtt trónol, együtt uralkodik, egylényegű és együttesen öröktől fogva való, aki a törvényben és a prófétákban és a Te Új Szövetségében szólott, aki alászállott galamb képében a mi Jézus Krisztus Urunkra a Jordán folyóban és megpihent Órajta, és leszállt a Te szent apostolaidra lángnyelvek alakjában a szent és dicsőséges Sion felső termében a szent Pünkösöd napján. Ezt a Szentséges Lelkedet bocsásd le, Uralkodónk, reánk és ezekre az előttiünk fekvő Szent Adományokra, hogy az ő szent és jóságos és dicsőséges jelenlétével reájuk szállván, megszentelje azokat, és tegye ezt a Kenyeret Krisztus szent testvévé. – Ámin. – Ezt a kelyhet pedig Krisztus drága Vérévé. – Ámin. – Hogy legyenek azok mindazok számára, aki részesülnek belőlük, a bűnök bocsánatára és az örök életre. – Ámin. – Lelkek és testek megszentelésére. – Ámin. – A te szent, egyetemes és apostoli egyházad megerősítésére, melyet a hit kősziklájára alapítottál, hogy a pokol kapui se vegyenek erőt rajta. Szabadítsd meg azt minden eretnekségtől és a törvénytelenséget cselekvők minden botránkoztatásától, megőrizve azt az idők végezetéig.”

Az anaforát hosszas könyörgés követi, amelyben a papság úgyszólván az egész teremtett világért esedezik, mialatt a nép mindvégig ezt az éneket ismétli: „Emlékezz meg, Urunk Istenünk”. Csupán néhány rövid részletet idézünk a papság könyörgéséből, hogy szemléltessük a liturgia őskeresztény lelkiségét:

„Felajánljuk azt [a szolgálatot] Néked, Uralkodónk, a Te szent helyeidért, melyeket megdicsőítettél Krisztusod istenjelenése és Szentséges Lelked alászállása által; elsősorban a szent és dicsőséges Sionért, minden egyházak anyjáért, és az egész földkerekségen levő szent, egyetemes és apostoli Egyházadért; áraszd el őt most is a Te Szentséges Lelked ajándékaival, Uralkodónk.”

„Emlékezz meg, Urunk, mindnyájunk javáról; irgalmazz mindnyájunknak, Uralkodónk; légy engesztelékeny mindnyájunkhoz; békítsd meg egymással népeid sokaságát; oszlasd el a botránnyokat, vess véget a háborúknak; szüntesd meg az egyházszakadásokat; hamar törd le az eretnekségek lázongásait; dönts le a pogányok kevélységét; emeld fel az igazhitű keresztények erejét; ajándékozd nekünk a Te békességedet és szeretetedet, Üdvözítő Istenünk, a föld minden végeinek Reménysége.”

„Méltasd még megemlékezésedre, Uralkodónk, a szent atyákat, patriarchákat, prófétákat, apostolokat, vértanúkat, hitvallókat, tanítókat, szenteket és hitben elhúnyt minden igaz lelkeket, akik időtlen időktől, nemzedékről nemzedékre kedvedben jártak.”

Az általános megemlékezést a nép ezzel az énekkel zárja le:

„Nézd el, engedd el, bocsásd meg, Isten, a mi szándékos és szándéktalan, tudatos és öntudatlan vétkezéseinket.”

A Miatyánkot bevezető invokáció is hosszabb a másik két liturgiában található:

„És méltass minket, Uralkodónk, embereket szerető Urunk, hogy bizodalommal, elítéltetés nélkül, tiszta szívvel, megvilágosodott lélekkel, megsegíyenítetlen orcával, megszentelt ajkakkal bátorodjunk Téged, a mennyei, szent Istent Atyának nevezni és mondani.”

Ezután mondja az egész gyülekezet az Úr imádságát.

Közvetlenül az úrvacsora vétele előtt a diakonus rövid felhívására a nép tizenkétszeres „Uram, irgalmazz”-ot énekel.

Az eucharisziát követő hálaadó imák közül az elsőt idézzük:

„Megörvendeztettél minket, Isten, a Veled való egyesülésben; ezért hála-éneket ajánlunk fel neked, ajkaink gyümölcsét, melyek vallják a Te kegyelmedet ezzel a tömjénáldozattal együtt, amely szálljon Hozzád, Istenünk; és ne térjen vissza üresen, hanem ajándékozd nekünk általa a Te Szentséges Lelked illatát, a tisztaságos és elvehetetlen illóolajat. Töltsd el a mi szánkat dicsérettel, és ajkainkat ujjongással, és szívünket örömmel és derűvel; Krisztusban Jézusban, a mi Urunkban, kivel áldott vagy a Te Szentséges Lelkeddal együtt, most és mindenkor és mindörökkön örökké.”

A záró imádság, amelyet a pap – miként a másik két liturgiában is – a templomhajóban, hangosan olvas fel, ebben a liturgiában is így hangzik:

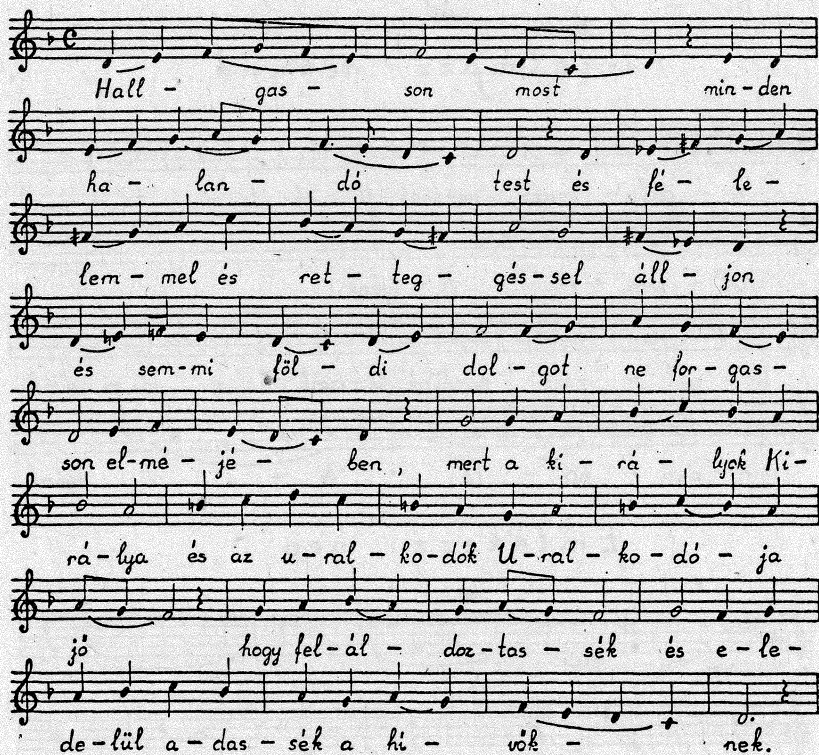
„Erőről erőre járva, és teljesítve templomodban az egész isteni szolgálatot, most is könyörgünk Hozzád, Urunk, Istenünk; méltass minket tökéletes emberszeretetedre, tedd egyenessé utunkat, gyökereztesz be minket a Te félelmedbe, irgalmazz mindnyájunknak és tégy minket méltóvá a Te mennyei országodra; Krisztus Jézusban, a mi Urunkban, akít Veled és a Te Szentséges Lelkeddal együtt illet a dicsőség, tisztelet és hatalom, most és mindenkor és mindörökkön örökké.”

Végül hozzátesszük, hogy az Orthodox Egyházban szinte minden szertartás után szokásos elbocsátás helyett, Szent Jakab liturgiájában előbb a diakonus így szól a néphez: „Elbocsáttatok békességben”, majd a pap ezt a áldást mondja:

„Áldott az Isten, aki megáld és megszentel minket az Ő szent és tisztaságos Titkaiban való részesülés által, most és mindenkor és mindörökkön örökké.”

Befejezve a Jakab-liturgia vázlatos ismertetését, amely istentisztelet megőrizte számunkra az első keresztény századok egyetemes imádságos kincsének jó részét, úgy gondoljuk, hogy a keresztény istentisztelet fejlődéstörténete iránt érdeklődő olvasók szeretnék megismerni ezt a liturgiát teljes egészében. Kizárólag ezért tesszük itt közzé, hogy a liturgia magyar fordítása megtalálható a magyar orthodox Liturgikon II. kötetében (Budapest 1972.), amely bárki számára hozzáférhető.

Hallgasson most...

Hall - gas - son most min - den
 ha - lan - dó test és fe - le -
 lem - mel és ret - teg - gés - sel áll - jon
 és sem - mi föl - di dol - got ne for - gas -
 son el - mé - je - ben, mert a ki - rá - lyok Ki -
 rá - lya és az u - ral - ko - dók U - ral - ko - dó - ja
 jó hogy fel - ál - doz - tas - sék és e - le -
 de - lül a - das - sék a hi - vők - nek.

Szeretlek Uram...

Sze - ret - lek U - ram, én e - rős - sé - gem, az Úr az én szí - lár - d -
 sá - gom, me - ne - dé - kem és sza - ba - di - tóm.

Mert a Te néped...

Mert a Te né - ped és Egy -
há - zad e - se - de - zik
Hoz - zád.

Irgalmazz nekünk...

Ir - gal - mazz, ne - künk, U - runk Is - te - nünk,
min - den - ha - tó A - tyánk.
Ir - gal - mazz ne - künk, U - runk Is - te - nünk,
min - den - ha - tó A - tyánk.

Emlékezz meg...

Em - lé - kezz meg U -
runk U - runk Is - te - nünk. Em - lé -
kezz meg U - runk U -
runk Is - te - nünk
Em - lé - kezz meg U -
runk U - runk Is - te - nünk.